

яўрэйскай нацыянальнасці. У мужчынскім іменаслове такіх імён значна больш у адносінах да ўсяго наяўнага антрапанімікона. Гэтыя адзінкі амаль усе маюць старажытнаяўрэйскае ці новаяўрэйскае паходжанне:

– старажытнаяўрэйскія імёны: *Абрам, Арон, Аўраам, Веньямін, Давід, Захар, Ізраіль, Іосіф, Ісай, Ісак, Лазар, Мацвей, Навум, Натан, Рафаіл, Рубін* (ад *Рувім*), *Саламон, Самуіл, Сахна, Серафім*;

– новаяўрэйскія: *Лейба, Мотэль*.

Імёны такога тыпу разам са сваімі варыянтамі складаюць трэць наяўнага іменаслову адзначанага перыяду. Прадстаўнікі яўрэйскай нацыянальнасці насілі онімы і іншага паходжання. Сярод гэтых імён сустракаюцца:

– старажытнагрэчаскія: *Зіновій, Леў, Яфім*;

– лацінскія: *Марк, Фелікс*;

– германскія: *Адольф*;

– старажытнаегіпецкія: *Маісей, Майсей*;

– славянскія: *Барыс, Браніслаў, Мсціслаў*;

– скарочаныя імёны рознага паходжання: *Адзік*.

У дадзеным дзесяцігоддзі адзначаецца ўжыванне нетрадыцыйных імён пры называнні прадстаўнікоў каўказскіх народаў: *Заўдат, Чаідура*.

Адметнасцю разглядаемага перыяду з'яўляецца разнастайнае напісанне онімаў у выніку анамастычнай непісьменнасці і адсутнасці спецыялізаваных слоўнікаў. Некаторыя імёны маюць неўнармаванае напісанне (адзінкі падаюцца ў квадратных дужках на рускай мове – мове запаўнення дакументаў): *[Бэлла] – [Белла] – [Бэла], [Инесса] – [Иннеса] – [Инеса] – [Инэсса], [Нелли] – [Нэлла] – [Нэлли] – [Нелля] – [Нэлля] – [Неля]*. Некаторыя онімы вызначаюцца варыянтамі паводле паходжання: *Сафія – Соф'я, Наталія – Наталля, Серафіма – Сіма, Жанна – Жаніна – Жанэта – Яніна, Мая – Маіна, Лілія – Ліля*. У мужчынскім іменаслове таксама адзначаюцца варыянтныя рады: *Георгій – Юрый – Ягор, Саламон – Зяма, Маісей – Майсей, Віктар – Вікторый, Аўраам – Абрам, Адольф – Адзік, Іосіф – Юзаф*.

Такім чынам, асноўнымі рысамі гомельскага іменаслова перыяду 1951–1960 гадоў з'яўляюцца:

1) даволі вялікая разнастайнасць онімаў актыўнага іменаслова, асабліва жаночай яго часткі;

2) наяўнасць шматлікіх онімаў старажытнаяўрэйскага і новаяўрэйскага паходжання і іх варыянтаў як выразнік значнай колькасці прадстаўнікоў яўрэйскай дыяспары;

3) неўнармаванасць афіцыйных формаў імён з-за адсутнасці спецыялізаваных слоўнікаў, а таксама наяўнасці анамастычнай непісьменнасці.

Н. Д. Коваленко (Кам'янец-Подільський, Украіна)

АРЕАЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ У ДОСЛІДЖЕННІ ФРАЗЕМ

На сучасным этапе развітку слов'янскага мовознаўства спостерігаемо відступі від традыцыйнага розуміння мовних явищ. Зокрема, часто залучаюцца досягнення семантики, соціолінгвістики, логіки в потрактуванні фразем як

одиниць ареального плану. Важливими стали комплексні дослідження, у яких поєднано структурно-значеннєвий аналіз фразеологічних одиниць, ураховано функціональні особливості та їх семантичну організацію, контекстуальні можливості. Актуальним, на нашу думку, є вирішення проблемних питань про просторове буття фразеологізму і власне його компонентів.

Ареальна фразеологія стала об'єктом активних досліджень останніх десятиліть. Із-поміж публікацій, які фіксують сучасний стан фразеологічних діалектних систем у кінці ХХ – першому десятилітті ХХІ ст., варто виокремити українські діалектні словники: «Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини» Н.Д. Вархол та А.О. Івченка, «Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу» В.Д. Ужченка, Д.В. Ужченка, «Фразеологічний словник говірок Житомирщини» Г.М. Доброльожі, «Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини» В.А. Чабаненка. Значно поповнюють емпіричну базу української діалектології також і матеріали до фразеологічних словників «Сказав, як два зв'язав» Г.Л. Аркушина, «Слова з язика, як бджоли з вулика: Матеріали до словника народних порівнянь подільських і волинських говірок Хмельниччини» Н.Д. Коваленко. Ці праці підтверджують, що варіювання фразеології в ареальній проекції можна простежити на кількох рівнях: семантичному, фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному. На сьогодні фраземіка поліських говірок найповніше представлена у працях Г.Л. Аркушина, З.С. Мацюк (західнополіські), П.П. Грищенка, Г.М. Доброльожі, Ю.О. Громіка (середньополіські). Фраземіка Східного Полісся потребує ґрунтовних досліджень, зокрема укладання фразеологічного словника говірок. Зазначимо, що фрагментарно східнополіська фразеологія представлена у «Словнику стійких народних порівнянь» О.С. Юрченка й А.О. Івченка [17], у праці А.О. Івченка [8]. Не оминув своєю увагою фраземи і П.С. Лисенко, укладаючи «Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся» [10]. Відсутність достатньо повної фактичної бази з усіх ареалів, спеціальних наукових досліджень фразеоглос ускладнюють ареальний опис фразем і їх компонентів, через що аналіз матиме лише попередній характер.

Зіставний аналіз фразем суміжних і дистантних зон дозволяє виявити одиниці, семантика, структура та компонентний склад яких збігаються; фраземи з відмінними лексичними одиницями; однакового компонентного складу, але з різною семантикою. Зафіксовані матеріали діалектного мовлення з більшості територій України засвідчують, що фраземіка говірок загалом відбиває історичний досвід народу, його побут, матеріальну та духовну культуру. Отже, цілком очевидним є факт повного збігу семантики, компонентного складу та структури деяких фразем у різних діалектах, у літературній мові та діалектах. Відкритим залишається питання просторового буття фразем і їх компонентів.

Найбільше увиразнюють фраземи говіркового мовлення лексичні діалектизми, що виступають у компонентному складі часто однакових за семантикою одиниць. На відміну від тотожних фразем, більшість яких фіксована в суміжних зонах, сталі вислови, які протиставляються діалектизмом, побутують, як правило, у дистантних ареалах, наприклад: 'побити когось': сх.поліс. *нада'ваў 'кухтел'іў* [11, с. 111], зах.вол. *каркувого дате* [9, с. 136], с.-наддніпр. *гену дати* [16, I, с. 225].

У західноподільських, гуцульських говорах *пуд* – це страх [12, с. 147], або *пуд*, *напуда* – страх: *діста́ти пуду*, *да́ти пуду* – перелякатися [6, с. 159]. На Буковині *пуд* – страх; *да́ти пуду* – налякати: *Тако́го дав мені пуду, шо ніко́ли не забуду* [13, с. 446]. У поліських говірках *пуд* – сорокопуд, наприклад: *найма́ли пуда* [11, с. 177]. Отже, територія побутування фраземи збігається з уживанням її компонента.

Лексема *пелька* виявляє різні значення в деяких говірках. Наприклад, у західноподільських, полтавських говірках *пелька* – вульгарна, зневажлива назва великого рота, горла, шлунка: *Таку маєш пельку, що й горцюк борцу не вистачить* [4, с. 72]. У живому мовленні побутує чимало фразем із цим компонентом: *на́бити /пел'ку* ‘наїстися’; *пел'ку роск'рити (роз'н'ати)* ‘кричати’, *сту́лити /пел'ку* ‘замовкнути’. У східнополіських говірках лексема має інше значення: *пéлька, пéля* – велика яма з водою [11, с. 155]. Простір функціонування фраземи і компонента збігається.

У східно- та західнополіських говірках, східнослобожанських *тельбухи* – нутрощі тварин [1, с. 195; 10, с. 212; 13, с. 203]. У полтавських говірках *тельбухи* – це нутрощі людини або тварини, тому активно побутують і фраземи з цим компонентом: *Іван уже давно наміряється тельбухи з нього випустити* [4, с. 93]; у гуцульських говірках *тэ́льбух* це рідкісна лексема, яка має такі значення: 1. нутрощі; 2. образл. живіт [12, с. 167]; у подільських і буковинських говірках виявлено значення лексеми: відвислий живіт, нутрощі: *тэ́льбух наї'в Петро́* [13, с. 542].

За структурно-семантичною формулою “вдарений + якимось предметом = дурний, психічно хворий” побудовані фраземи, що репрезентовані в усіх наріччях: сх.поліс. *меш'ком па'т'юпани, па'цьопани, пацопани, поцопани, муч'ним меш'ком па'т'юпани, 'наче з-з угла меш'ком па'т'юпани, м'еш'ком із-за угла по'цопани* [11, с. 154], *як пустим мішко́м прибитий* [17, с. 94]; под. *з-за вугла' мішко'м приби'тий* [7, с. 148]; бук. *як з-за вугла' мішко'м уда'рений / приби'тий / шарне'ний* [2, с. 88]; лемк. *з мі'хом вда'рений* [3, с. 84], *махну'тий з мі'хом* [там само]; сх.степ. *як із-за вугла мішко́м прибитий* [17, с. 33]; сх.степ., слобож. *прибацнутий пустим мішко́м* [15, с. 67]; слобож. *двинутий мокрим мішко́м* [5, с. 154], *як мішко́м помаханий* [17, с. 94], *прибитий порожнім мішко́м із-за рогу* [8, с. 44].

Східнополіський вираз *покра́с'нев, як у'буся'дзюба* [10, с. 27] доповнює синонімічний ряд фразеологізмів компаративного характеру на позначення поняття ‘засоромитися’, які виявляються у трьох наріччях української мови: зах.под. *червоний як півень, поче"рво'н'іти йак рак, заче"рво'н'іти'с'а шо 'рожса, поче"рво'н'іти йак пе"р'ц'уга*; зах.степ. *зачервонів як буряк* [17, с. 20].

Фразеологічній системі говірок притаманні велике розмаїття діалектних одиниць, варіювання, відносна мобільність форми. Аналіз засвідчив наявність ареальних кореляцій, коли територія побутування фраземи і її компонентів збігається. Наступні дослідження можуть бути використані для виявлення 1) лексем, що побутують лише у фраземах; 2) фонетичних і граматичних явищ у сталих виразах, що знівелювались у говірковому мовленні. Це дозволить розв’язати низку загальнотеоретичних проблем української діалектології, зокрема ареалогії.

Спис літаратури

1. Аркушин, Г.Л. Словник західнополіських говірок: у 2-х т. / Г.Л. Аркушин. – Луцьк: “Вежа”, 2000. – Т. I. – 354 с. – Т. II. – 354 с.

2. Бабич, Н.Д. Лексичні варіанти ФО буковинських говірок (особливості компонентного складу і функціонування) / Н.Д. Бабич // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології: Тези доп. – Ужгород, 1978. – С. 87–88.
3. Вархол, Н. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини / Н. Вархол, А. Івченко. – Братіслава: Словацьке педагогічне вид-во, 1990. – 160 с.
4. Ващенко, В.С. Словник полтавських говорів / В.С. Ващенко. – Харків: Вид. Харківського держ. ун.-ту ім. О.М. Горького, 1960. – 108 с.
5. Грица, Т.Г. Фразеологія говорів Гуляйпільського району Запорізької обл.: дис. ... канд. філ. наук.: 10.02.01. / Т.Г. Грица. – Харків, 1996. – 181 с.
6. Гуцульські говірки: короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.
7. Доленко, М.Т. Матеріали для словаря діалектних фразеологізмів Подолья / М.Т. Доленко // Вопр. фразеології. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вып. 272. – №8. – С. 131–161.
8. Івченко, А.О. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія / Харківське історико-філологічне товариство / А.О. Івченко. – Харків: Око, 1996. – 158 с.
9. Корзонюк, М.М. Словник західноволинських говірок / М.М. Корзонюк // Українська діалектна лексика: Зб. наук. праць. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 62–267.
10. Лисенко, П.С. Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся / П.С. Лисенко – К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1861. – 72 с.
11. Лисенко, Словник поліських говорів / П.С. Лисенко – К.: Наукова думка, 1974. – 260 с.
12. Негрич, М. Скарби гуцульського говору: Березовий / М. Негрич – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008 – 224 с.
13. Словник буковинських говірок / за заг. ред Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.
14. Словник українських східнослобожанських говірок / К. Глуховцева та ін. – Луганськ, 2002. – 234 с.
15. Ужченко, В.Д. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко – Луганськ: Альма-матер, 2002. – 263 с.
16. Чабаненко, В.А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / В.А. Чабаненко – Запоріжжя: 2001. – 201 с.
17. Юрченко, О. / Словник стійких народних порівнянь / О. Юрченко, А. Івченко – Харків, 1993. – 172 с.

В. А. Літвінава (Мазыр)

ТЫПЫ АНТОНИМАЎ У БЕЛАРУСКІХ ПАРЭМІЯХ ПАВОДЛЕ ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНАГА НАПАЎНЕННЯ

Пытанне вивучэння твораў розных фальклорных жанраў абумоўлена ўзрастаючай цікавасцю даследчыкаў да фальклору як культурнай спадчыны,